

R-2020-07-10

Till Justitiedepartementet
Ju2020/02657/L5

Institutionen för kultur och samhälle (IKOS), och Avdelningen för socialt arbete, Linköpings universitet, har genom remiss den 7 oktober 2020 beretts tillfälle att avge ett yttrande till lagrådsremiss *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet*.

Enligt remisslista från Justitiedepartementet är Linköpings universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier (ISV) utsedd till remissinstans. Efter institutionsombildning vid Linköpings universitet, 2020-01-01, upphörde verksamheten vid ISV, och delades mellan tre olika institutioner. Remissyttrandet har hanterats av den nybildade Institutionen för kultur och samhälle (IKOS) och särskilt Avdelningen för socialt arbete, som tidigare var en del av ISV. Remissyttrandet är författat av Catharina Carlsson, lektor, David Ekholm, lektor, Sabine Gruber, docent och lektor, Anna Lundberg, professor, Pia Kjellbom, lektor och Hanna Scott, doktorand.

Sammanfattning

Avdelningen för socialt arbete vid Linköpings universitet argumenterar nedan för en differentierad syn på unga lagöverträdare. En slopad straffreduktion bedöms, i vissa fall, direkt skadlig, både ur individ- och samhällsperspektiv, om utformningen av påföljdernas innehåll m.m. inte beaktas och utgör en genomarbetad del av lagförslaget. Grundläggande är, som vi ser det, att skilja mellan den *straffrättsliga påföljden* (straffvärdet) som har med ett brotts klandervärde att göra (SOU 2014:18 s. 35) och *påföljdens innehåll* (verkställigheten) som kan ges olika utformning exempelvis med hänvisning till förövarens ålder, följsamhet till vård/vårdinnehåll, etc.

Ur ett brottsoffer- och rättssäkerhetsperspektiv får det anses rimligt att samma brott leder till samma påföljd, oavsett vem förövaren är. Detta är i linje med de straffrättsliga principerna om ekvivalens och proportionalitet, dvs. att lika svåra brott ska ges lika stränga straff (SOU 2014:1 s. 35). Straffmätningen är ett ställningstagande från samhällets sida avseende en viss handlings klandervärde som bör skiljas från straffverkställighetens innehåll. Men, vid slopad straffreduktion för unga myndiga finns risk att samhället snarast skapar det problem som straffet är till för att motverka. Förövarens ålder bör därför, enligt vår mening, i allra högsta grad, bilda utgångspunkt för *utformningen av verkställigheten* men, alltså inte nödvändigtvis vid straffvärdesbedömningen. Vid verkställigheten skulle exempelvis olika skötsamhetskrav i form av fullföljd skol- och behandlingsplanering, ålder, mognad etc. kunna ställas med den innebörden att unga lagöverträdare som inte iakttar på förhand uppställda skötsamhetskrav kan komma att få avtjäna hela strafftiden. Men, en ung lagöverträdare som är följsam mot behandlingsplanering/vårdinnehåll och efterkommer uppställda krav skulle kunna få sin strafftid avsevärt förkortad. Med den kunskap som finns på avdelningen om Kriminalvården uppkommer samtidigt en oro för hur olika skötsamhetskrav kan komma att uttryckas i praktiken, av betydelse för både intagna och personal. Med detta sagt, menar vi

att straff, utan ett väl genomtänkt vårdinnehåll, kan vara särskilt skadligt för ungdomar. Om vårdinnehållet inte utarbetas noggrant i lagförslaget föreligger risk att slopad straffreduktion kan få förutsedda men, oönskade och allvarliga konsekvenser för enskilda ungdomar men, också ur ett samhällsperspektiv. Vi menar därför att utformningen av verkställigheten, olika skötsamhetskrav, etc. bör utredas särskilt.

Överväganden

Inledningsvis kan konstateras att lagförslaget är långt framskridet och remissyttrandet handlar i det här skedet snarast om lagstiftningens lydelse och lagtekniska detaljer än om innehållet i lagstiftningen. På avdelningen för socialt arbete i Linköping saknar vi emellertid den juridiska kompetens som krävs för att på allvar yttra oss över lagstiftningens exakta lydelse och konsekvenser ur ett bredare juridiskt perspektiv. Vi kommer därför endast yttra oss om straff av ungdomar generellt.

Allmänt om ungdomar och brott

Ungdomars brist på mognad, begränsade livserfarenhet, utvecklade ansvarsförmåga, bristande impulskontroll, m.m. anses generellt ge dem sämre förmåga att överblicka konsekvenserna av sitt handlande (Johansson et al., 2009). Ungdomar har således allmänt sett andra förmågor till insikter och avsikter med sina handlingar än äldre personer. Unga personer är dessutom mer påverkbara, vilket kan göra att de lättare faller för gruppträck och de kan vara mer oaksamma och mer benägna att ta risker och söka spänning än äldre personer. Yngre anses därutöver ha en lägre förmåga till självkontroll, en förmåga som inte brukar vara fullt utvecklad förrän i 23 -25 års-åldern (Steinberg et al. 2017).

Den största andelen unga människor som döms för brott är ungdomar som begår enstaka eller några brott under uppväxten. Det handlar mestadels om mindre allvarliga men ibland även grövre brott. Dessa ungdomar testar vuxenvärlden, vill imponera på kompisar, är impulsiva, etc. Dessa ungdomar behöver sällan straffrättsliga reaktioner/sociala insatser för att komma på rätt spår eftersom de i princip slutar begå brott ändå. Dessa ungdomar har i regel en fungerande skolgång, engagerade eller tillräckligt välfungerande föräldrar, etc. En annan grupp ungdomar uppvisar en mer oroande utveckling vad gäller risken att fortsätta begå brott men, dessa ungdomar har inte (ännu) kommit hela vägen till att bli kriminella. I den här gruppen begår ungdomarna vanligen fler och allvarligare brott än föregående grupp. Skolan fungerar mindre bra, hemförhållandena är sköra men det finns fortfarande fungerande föräldrar att bygga insatser på för flertalet av dem (Tärnfalk 2020). Straffrättsliga reaktioner mot dessa ungdomsgrupper riskerar att motverka sitt syfte. Stränga sanktioner kan med stöd av forskning på området underblåsa utvecklingen av en kriminell identitet, dvs. att ungdomen identifierar sig som kriminell (Ds 2017:24). Om straffreduktionen slopas för dessa ungdomar tjänar det främst syftet att tydliggöra samhällets ställningstagande i förhållande till vissa (brottsliga) handlingar. För att detta inte ska leda till oönskade konsekvenser förutsätts, som nämnts ovan, väl genomarbetade förslag vad gäller vårdinnehåll m.m. relaterat till ungdomarnas ålder. Därutöver finns en grupp ungdomar som kommit långt i sin kriminalitetsutveckling. Deras hemförhållanden är inte bra, sannolikt har familjerna dålig ekonomi, arbetslösa föräldrar, bristande skolgång etc. Dessa ungdomar lever, med andra ord, under omständigheter som kan beskrivas som motsatsen till det som är välfungerande eller någorlunda fungerande i de två andra grupperna. Dessa ungdomar har sannolikt varit aktuella inom socialtjänsten länge, men de insatser som finns tillgängliga

där har inte varit tillräckliga för att vända en destruktiv utveckling (Tärnfalk 201002). För denna grupp ungdomar krävs i än högre utsträckning en genomtänkt plan för vårdens utformning om inte straffet endast ska leda till ett bestående av utanförskap.

Påföljder och insatser för unga vuxna

Straffreduktion upp till 21 års ålder är en historiskt väletablerad institution/praxis inom svensk rätt. Den har grund i vetenskapliga studier. Vår uppfattning är därför att det krävs noggranna avvägningar om det ska göras förändringar inom detta område för att barnet, så att säga, inte ska åka ut med badvattnet.

Det är, med hänvisning till bland annat utvecklingspsykologisk forskning, rimligt att tänka sig att motsvarande straff för en ung person är något annat än för en äldre person, samt att skillnaden i sanktionskänslighet kvarstår upp till 20 års ålder om inte längre (Holmgren, 2018). Dessa förhållanden är emellertid av störst betydelse vid *utformningen av straffverkställigheten* (påföljdens innehåll) och behöver inte nödvändigtvis ha med bedömningen av *straffvärdet* (graden av handlingars klandervärde) att göra. Man skulle något förenklat kunna säga att utformningen av straffverkställigheten bör utgå från ett (rehabiliterande) *förövarperspektiv* till skillnad från straffvärdesbedömningen som rimligen bör utgå från ett *brottsoffer-, rättssäkerhets- och kanske samhällsskyddsperspektiv*.

Om syftet med de föreslagna lagändringarna främst är att motverka risken för ungdomar att återfalla i brott bör man komma ihåg att marginella justeringar av straffnivåer i allmänhet inte har någon påverkan på brottsfrekvenser överhuvudtaget (SOU 2014:18 s 136 f) och att frihetsberövande påföljder som riktar sig mot unga snarare innebär en ökad sannolikhet för återfall i brott (Ds 2017:24). Om syftet med lagändringen istället är skapa enhetlighet i det straffrättsliga systemet och en tydlighet från lagstiftarens sida kring olika brotts klandervärde, kan en slopad straffreduktion, som vi ser det, vara på sin plats, dvs. att samma brott leder till samma påföljd, oavsett vem förövaren är. För att en sådan lagändring inte ska motverka sitt syfte krävs emellertid, som vi noterat tidigare, en nogsam utformning av påföljdernas innehåll som möjliggör och utgår från en differentierad syn på unga lagöverträdare.

Slutsatser

Straffrättsliga reaktioner mot ungdomar exempelvis i form av inlåsning under längre tid riskerar, som tidigare nämnts, att motverka sitt syfte. Slopade straffreduktion skulle visserligen innebära en tydlighet från samhället kring hur vissa beteenden värderas rättsligt, men påföljderna riskerar samtidigt att skada dessa ungdomar och i förlängningen samhället. Centralt härvidlag är därför, vid en slopad straffreduktion, både *var och med vem* den unge placeras och hur *tiden* för avtjänande av straffet utformas. Avgörande menar vi är att påföljderna konstrueras rehabiliterande och på ett sådant sätt att ungdomar genom att följa olika skötsamhetskrav kan påverka den egna strafftiden. Om en slopad straffreduktion *inte utformas på detta sätt* riskerar lagstiftaren att skapa det problem som man vill motverka.

Andra aspekter av slopad straffreduktion

En slopad straffreduktion i ålderskategorin 18–20 år riskerar som vi ser det att påverka reduktionen också avseende unga lagöverträdare i gruppen 15-17 år. Den procentuella

reduktion som enligt nuvarande praxis görs gradvis mellan 15 – 21 år kan komma att spridas snävare i spannet mellan 15–17 år. Ett förhållande som, enligt vår mening, behöver utredas särskilt. En risk härvidlag är vidare att vuxna kriminellas utnyttjande av yngre mer direkt kommer att riktas mot barn under 18 år. Även detta förhållande menar vi behöver utredas särskilt.

Slutligen är Kriminalvårdens befintliga anstaltsresurser en inte obetydlig faktor i sammanhanget. Vi ställer oss frågande till om förslaget om slopad straffreduktion för unga myndiga är praktiskt genomförbart och rimligt med beaktande av Kriminalvårdens befintliga anstaltsresurser som är mycket ansträngda. Nuvarande förslag kan behöva ses i ljuset av de ändrade reglerna för villkorlig frigivning som trädde i kraft den 1 juli 2020. Genom dessa förändringar får Kriminalvården utökade möjligheter att vidta kontroll och stödåtgärder avseende dem som frigges villkorligt från fängelsestraff (Prop. 2018/19:77). Kriminalvården tar då över en stor del av övervakningsnämndens arbetsuppgifter och kan ta beslut om ett förverkande av villkorlig frigivning upp till nittio dagar per gång (tidigare 15 dagar). Dessutom kan Kriminalvården om den anser det nödvändigt för att minska risken för att den intagna återfaller i brott skjuta upp den villkorliga frigivningen om den intagne inte deltar i återfallsförebyggande åtgärder eller i övrigt missköter sig under verkställigheten. Berörda personer skall då vistas längre tid i fängelse. Konsekvenserna av en slopad straffreduktion innebär ytterligare belastning på kriminalvården i en situation då det redan råder platsbrist. Vi ställer oss därför frågande till om en slopad straffreduktion för myndiga vid allvarlig brottslighet är genomförbar och rimlig med beaktande av Kriminalvårdens befintliga anstaltsresurser. Vi ställer oss därför frågande till om en slopad straffreduktion är genomförbar med beaktande av Kriminalvårdens befintliga anstaltsresurser. Därtill har Kriminalvårdens ansvarsområden utökats betydligt under de senaste åren (se exvis prop. 2018/19:77). Som exempel kan nämnas att Kriminalvården från och med den 1 januari 2021 kommer att ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning. En konsekvensanalys av vad samtliga dessa förändringar innebär för Kriminalvården efterfrågas därför, då remissens förslag kan komma att påverka Kriminalvårdens verksamhet på ett betydande sätt.

Vi vill också avslutningsvis lyfta att Kriminalvården fått ett allt större ansvar för både vuxna och ungdomar som har så kallade "sociala problem". Trots det saknas krav på adekvat utbildning av den personal som förväntas arbeta med människor med ibland mycket komplexa problem och behov.

Referenser

Ds 2017:24 *Skjutvapen och explosiva varor– Skärpta straff för de grova brotten*.

Holmgren, A. (2018). "Om den s.k. ungdomsreduktionen". *Svensk Juristtidning*, ISSN 0039-6591, Vol, 103, nr 4, s 343-359

Johnson, S. B., Blum, R. W. & Giedd, J. N. (2009). "Adolescent Maturity and the Brain: The Promise and Pitfalls of Neuroscience Research in Adolescent Health Policy." *Journal of Adolescent Health*, 45, 216-221. doi: 10.1016/j.jadohealth.2009.05.016

Prop. 2018/19:77 Förstärkta återfallsförebyggande åtgärder vid villkorlig frigivning.

SOU 2014:18 *Straffskalorna för allvarliga våldsbrott.*

Steinberg et al. (2017). "Around the world, adolescence is a time of heightened sensation seeking and immature self-regulation". *Development Science* 21 (2) doi: 10.1111/desc.12532

Tärnfalk, M (201002). Personlig kommunikation.

Tärnfalk, M (2020). "Prerequisites and deficiencies in social work with serious juvenile delinquents" (work in progress).